

Kur'ân-ı Kerim'de Geçen İsm-i Tafdil Kalıpları

DOI NO: 10.5578/jss.66863

Eyyüp Sabri FANİ*

Geliş Tarihi: 31.07.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Özet

Kur'ân-ı Kerim Arapça nazil olmuş ilahi bir kitaptır. Gerek mana gerekse lafız yönünden Kur'ân-ı Kerim üzerinde düşünmek, Onu anlamaya çalışmak her Müslüman için dini bir sorumluluk olduğu kadar, Kur'ân-ı Kerim ilimleri ile meşgul olan araştırmacılar için de akademik bir zorunluluktur. Tarihten günümüze konusu Kur'ân-Kerim olan sayısız çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bunlar içerisinde bazı çalışmalar sadece manaya yönelik olduğu gibi bazı çalışmalar da yalnız lafızla ilgili olmuştur. Biz bu çalışmamızda Kur'ân-ı Kerim lafızlarından Arapçada Sarf konuları içerisinde yer alan İsm-i tafdil konusunu ele aldık. Çalışmamız, İsm-i tafdil hakkında genel bilgi verdikten sonra Kuran-ı Kerim'de geçen İsm-i tafdil kalıplarını, "خير" ve "شر" lafızları ile yapılan İsm-i tafdilleri; bu İsm-i tafdillerin marifelik-nekirelik, müzekkerlik-müenneslik halleri ile müfret, müsenna ve cemilerini gerekli dilbilgisi izahları ile İsm-i tafdilde aranan anlam ortaklığını Kuran ayetlerinden örnekler vererek ele almayı konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân ilimleri, ism-i tafdil, sarf, marife-nekire, müzekker-müennes, müfred-müsenna-cemi

The Superlative Forms in The Holy Quran

Abstract

The Quran is a divine book that has been revealed in Arabic. It is an academic obligation for researchers who are engaged in the science of the Qur'an to think on the Quran in terms of meaning and speech, and try to understand it as much as a religious responsibility for every Muslim. Numerous studies on the Qur'an have been made from past to present and continue to be made. Some of these studies are directed towards signification, and some studies are only related to words. In this work, we discussed the subject of Ism-i tafdil/superlative, which is included in the subject of Arabic word formation. After we give general information about the topic, our study deals with Ism-i tafdil forms in the Qur'an. It includes in the superlatives made with the words "خير" and "شر", their articles, masculine-feminine and singular-binary-plural forms. It also deals with the meaning partnership required in the superlatives by giving examples from the Qur'an verses.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, esfani@aku.edu.tr

Keywords: *Quran sciences, superlative noun form, word formation masculine-feminine, singular-binary-plural*

Giriş

Tafdil kelimesi lügatte üstün kılmak, önünde tutmak anlamlarına gelir. Arap dilinde sarf ilmi içersinde yer alan İsm-i tafdil fiillerden türetilen kalıplardan biridir. Türkçe de büyültme ismi olarak bilinir. Mutlak veya mukayeseli üstünlük ifade eder. Bu kalıp sayesinde, ortak özelliğe sahip iki varlık arasında karşılaştırma yapılarak aralarındaki ortak özelliğin birinde diğerine göre daha fazla bulunduğu veya birinin diğerine göre daha üstün olduğu ortaya konulur (İbn Hişâm, ts.a.:270; Ermiş ve Özcan, 2016:166). Üstünlük veya fazlalığın mutlak anlamda bir tarafa ait olduğunu belirtmek içinde bu kalıptan yararlanır. Araştırmamızda İsm-i tafdile ait kurallar, kullanım şartları, çeşitli İsm-i tafdil formları, İsm-i tafdil marifelik, nekralık halleri ile izafet terkinde muzaf olma durumları, "خير" ve "شر" lafızlarının İsm-i tafdil olarak kullanılması, İsm-i tafdil kalıbının gayr-ı munsariflik yönleri, İsm-i tafdil müzekker-müennes, müfred, müsenna ve cemi olma durumları ele alındı. Ayrıca bunların Kur'ân-ı Kerim'de nasıl kullanıldıklarına dair örneklere yer verildi.

Konu işlenirken Sibeveyh(ö.180/796), Müberred(ö.210/825), İbnu'l-Ferhân(ö.538/1143), İbnu'l-Enbârî(ö.577/1181), Sekkâki(ö.627/1229), İbnu'l-Hâcip(ö.647/1249), İbn Mâlik(ö.673/1274), İbn Hişâm(ö.762/1360), Ebû Hayyân Endelûsî(ö.745/1344) gibi Arap dilinin önde gelen gramercilerinin görüşlerine yer verildi. Birçok yerde de Râci el-Esmer'in "*Mucemu'l-Mufasssal fi İlmi's-Sarf*" adlı kitabı çalışmamıza kaynaklık etti. Ancak görüş ayrılığı bulunan hususlara temas edilirken ana konunun ikinci planda kalmamasına dikkat edildi. Konu maddeler halinde, anlaşılır bir üslupla verilmeye çalışıldı. Ayetlerinin izahında Zemahşerî(ö.538/1143), Ebû Hayyân Endelûsî(ö.745/1344), İbn Âdil(ö.776/1374) ve Âlûsî(ö.1271/1854) gibi, tefsirlerinde Arapça gramer konularında tatmin edici bilgiler veren Müfessirlerin görüşlerine başvuruldu.

Bu çalışma ile Arapçanın sarf konuları arasında yer alan İsm-i tafdil hakkında bilgi verilmiş, Kur'ân-ı Kerim'de geçen farklı İsm-i tafdil kalıpları örneklendirilmiştir. Ayrıca İsm-i tafdil kalıplarındaki şekil ve mana farklılıklarına temas edilerek Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılmasında dil bilimin önemi vurgulanmak istenmiştir.

1. İsm-i Tafdil

İsm-i tafdil; iki şey arasındaki ortak niteliğin birinde diğerine göre daha fazla olduğunu veya bu niteliğin tamamına bir tarafın sahip olduğunu belirtmek için kullanılan fiilden türemiş gayr-ı munsarif kalıp isimdir. Bu kalıp isim; renk, kusur ve süsleme anlamı içermeyen çekimli, tam, müspet ve sülâsî mücerret fiillerden yapılıdır. İsm-i tafdil kalıbı müzekker isimler için " أَفْعَلٌ ", müennes isimler için ise, " فُعْلَى " dır. Ancak Arapçada üç kelime vardır ki, bunların İsm-i tafdil kalıbında başındaki hemzeleri düşer. Bunlar " خَيْرٌ ", " شَرٌّ " ve " حَبٌّ " kelimeleridir. Bunlardan " حَبٌّ " kelimesi, hemzesi düşmeden de (أَحَبُّ) kullanılabilir(Sekkâkî, 1987:51; Râcî, 1997:149).

Tanımda da belirtildiği gibi dil bilimciler İsm-i tafdil kalıbının türetildiği fiil için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir(İbn Mâlik, 1968:133-135; İbn Hişâm, 1991:418; Radiyyüddîn, 1966: II, 766; Raci, 1997:149).

Bunlar şunlardır:

a. Fiilin sülâsî mücerret fiil olması ve renk, kusur veya süsleme anlamı içermemesi

b. Fiilin tam olması

c. Fiilin müspet anlam taşıması

d. Fiilin çekimli olması

e. Fiilin kesret manası içermesi

İsm-i tafdil kalıbı lafza üstünlük anlamı verebilmek için sülâsî mücerred fiilden yapılıdır. Sülâsî mezîd fiillerden İsm-i tafdil yapılması istisnadır. Bu fiillerden İsm-i tafdil yapılabileceğini söyleyenler karışıklığı ortadan kaldırmak için üstünlük belirtmek istedikleri niteliğe ait mezid fiili mensup mastar şeklinde ayrıca kullanmışlardır(Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2319; Yusuf H.Ö., 1398h.:III,448; İbn Yaîş, ts.:VI, 91).

Örnek:

زيد أكثر إفضالا وإكراما وأعم إحسانا و أشد استخراجا وأسرع انطلاقا

Zeyd (diğerlerinden) en faziletli, en cömert, en iyiliksever, en iyi kavrayan ve en hızlı hareket edendir.

Eğer renk, kusur, süsleme gibi sıfat anlamı ihtiva eden fiillere İsm-i tafdil anlamı yüklenmek istenirse bu fiillerden önce " أكثر " ve " أشد " İsm-i tafdil kalıpları kullanılır ve bu fiiller mensup mastar durumunda bulunur.

Örnek:

زينب أكثر نمشاً من فاطمة و أشد عرجاً منها

Zeynep Fatma'dan daha çilli ve Ondan daha topaldır.

Eğer kusurlu vasıflar görülür nitelikte değilse bu halde " أفعل " kalıbı kullanılarak İsm-i tafdil yapılıdır(Yusuf H.Ö., 1398h.:III,450).

Örnek:

فلان أبلد من فلان و أجهل منه

Falan falancadan daha kaba ve daha bilgisizdir.

Nâkıs fiillerden(كان ve kardeşleri) İsm-i tafdil olmaz. Zira anlam bakımından bu fiiller İsm-i tafdil için uygun değildir (İbn Hişâm, 1991b:418; Radiyyuddîn, 1966: II, 766).

İsm-i tafdili yapılacak fiilin, müsbet yönde manayı artırmaya uygun bir fiil olması gerekir(İbn.Hişâm, ts.a:347; 1991b:418). Ancak menfi manaya sahip fiilden İsm-i tafdil yapılmış olursa fiil mecaz anlamı taşır(Râcî, 1997:150).

Örnek:

فلان أموت قلباً من فلان

Falanın kalbi falancanın kalbinden daha ölüdür.

Burada " أموت " İsm-i tafdil kalıbı " أبلد " ve " أبعء " anlamında mecaz olarak kullanılmıştır.

İsm-i tafdil, fiilin malum kipinden yapılıır. Ancak bazı dil bilimciler, bazı fiiller için fiilin meçhul kipinden de İsm-i tafdilin gelebileceğini ifade etmişlerdir(İbn Hâcib, ts.:42; İbn Hişâm, 1991b:418-419; el-Ezherî, 2000:II,101; Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2319). Ancak bu istisnai bir durumdur(Râcî, 1997:150).

Örnek:

البطل أزهى من ديك

Şampiyon, horozdan daha çalumludur.

" أزهى " İsm-i tafdili kibirlenmek anlamında " زهى " meçhul fiilinden türetilmiştir.

İsm-i tafdil " نعم ", " بئس ", " لئس " gibi câmid fiillerden gelmediği gibi, " كاد " ve " عسى " gibi mukârebe ve tereccî fiillerinden de gelmez(Yusuf H.Ö., 1398h.:III,449; el-Ezherî, 2000:II,101).

İsm-i tafdili yapılacak fiilin anlam bakımından üstünlüğe ve fazlalığa uygun düşmesi gerekir. Üstünlük ve fazlalık İsm-i tafdil için temel bir kuraldır. Eğer fiile fazlalık ve üstünlük manaların yüklenemiyorsa o fiil, İsm-i tafdile uygun değildir. Örneğin, " مات " ve " فنى " fiilleri, ölmek ve yok olmak anlamına geldiğinden bu fiilleri kullanılarak üstünlük ve fazlalık oluşturmak mümkün değildir(İbn Mâlik, 1968:133; İbn Hişâm, ts.a:352).

2. Kur'ân-ı Kerim'de İsm-i Tafdil Kalıpları

2.1. " أفعال " Kalıbı İle Yapılan İsm-i Tafdiller

1- İsm-i tafdilin lâm-ı tarifsiz ve izafet terkibi halinde bulunmadan kullanılması:

Dil bilimcilere göre, " أفعال " formundaki İsm-i tafdilin lâm-ı tarifsiz (nekra) ve izafet terkibi haricinde bulunmasının iki koşulu vardır.

Birincisi; İsm-i tafdil' in lafzî veya takdiri olarak " من " harf-i ceri ile gelmesi.

İsm-i tafdilin lafzen " من " harf-i ceri ile gelmesine örnek:

"أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا" *"Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm."* (Kehf 18:34)

İsm-i tafdilin takdire "من" harf-i ceri ile gelmesine örnek:

"وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَثْبَى" *"Oysa ahiret daha hayırlı ve daha devamlıdır."*

('Alâ 87:17)

Bu durumda genellikle İsm-i tafdil isim cümlesinin haberi olur. Fiil cümlesinde İsm-i tafdilin mefule atfedilmesi halinde, cümlede "من" harf-i cerinin takdiri olarak bulunduğu kabul edilir. (Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2330).

Örnek:

"فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى" *"O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir."*

(Tâhâ 20:7)

İkincisi; İsm-i tafdil kullanılarak bir karşılaştırma yapılması gereklidir. Karşılaştırması yapılan isimlerin müfret, müsennâ, cemi ya da müzekker, müennes olmaları durumu değiştirmez. İsm-i tafdil kalıbı daima müfret ve müzekker formunda gelir (Sibeveyh, ts.:III,203).

Örnek:

"لْيُؤَسِّفْ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْنَا" *"Elbette Yusuf ile kardeşi (Bünyamin), babamıza bizden daha sevgilidir."* (Yusuf 12:8)

İsm-i tafdil lâm-ı tarifsiz olup ve izafet terkihi içinde muzaf olmadığında, kendinden sonra "من" harf-i ceri ile kullanılır. Ancak manaya işaret eden bir karine olması halinde "من" harf-i ceri takdiri olarak gelebilir.

"وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرَ (من نعيمهم) ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ" *"Allah'ın rızası (onların nimetlerinden) daha büyüktür. İşte büyük başarı odur."* (Tevbe 9: 72)

2- İsm-i tafdilin lâm-ı tarif ile birlikte kullanılması:

İsm-i tafdil lâm-ı tarifile gelebilir. "الأكرم", "الأعلى", "الأفضل" lafızlarında olduğu gibi. Bu durumda İsm-i tafdil kendisinden önceki ismin sıfatı olarak (müzekkerlik- müenneslik, müfret, müsennâ ve cemilikte) mevsufuna uyum gösterir.

Örnek:

"إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ" *"Tarafımızdan kendilerine en güzel akıbet takdir edilmiş olanlara gelince,"* (Enbiyâ 21:101) Ayette geçen "الحسنَى" lafzı, takdir edilen "العاقبة" kelimesinin sıfatı ve "الأحسن" İsm-i tafdilinin müennes formudur. (Zemahşerî, 2006.:II, 584)

İsm-i Tafdil; lâm-ı tarif aldığı "الأفضلان" şeklinde tesniye, "الأفضلون" veya "الأفاضل" şeklinde cemi ve "الفضلى" şeklinde de müennes formlarında gelir (İbnu'l-Ferhân, 1987:I,134).

İsm-i tafdil lâm-ı tarifli gelmişse iki durum söz konusudur.

Birincisi; Müzekkerlik-müenneslikte, müfret, müsennâ ve cemilikte mevsufuna tabi olması.

Örnek:

"سَبَّحَ اسْمُ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ" *"Yüce Rabbinin adını tespih (ve takdis) et."* ('Alâ 87:1) Burada "الأعلى" İsm-i tafdil olup "رب" kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir.

" مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا " "Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvallik.." (Bakara 1:85) Bu ayete " الدنيا " kelimesi " الأذى " kelimesinin müennesi olarak " الفعلى " formunda gelmiştir. " إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى " "(Bedir savaşında) siz vadinin daha yakın kenarında (Medine tarafında) idiniz, onlar da daha uzak kenarında (Mekke tarafında) idiler." (Enfâl 8:42) Bu Ayette de " الدنيا " ve " القصوى " kelimeleri, mevsufu olan " العدة " kelimesine uyum göstererek müennes formlarda gelmiştir.

İkincisi: Karşılaştırma yapılırken kullanılan " من " harf-i ceri ile kullanılmaz. Çünkü " من " ile lâm-ı tarif bir birinin zıddıdır. Biri bulunursa diğeri bulunmaz.

3- İsm-i tafdilin nekra veya marife kelimelere muzaf olması:

İsm-i tafdil nekra veya marife kelimelere muzaf olarak gelebilir. Bu hallerin her birine ait özel koşullar söz konusudur.

Birincisi: İsm-i tafdil nekra isme muzaf olduğunda müfret ve müzekker gelir. Buradaki temel kural, İsm-i tafdil formunun müfret, müzekker gelmesinin yanı sıra muzafun ileyh olan ismin de; müzekkerlik-müenneslik, müfret, tesniye ve cemilikte kendisiyle karşılaştırılan İsm-i tafdilden önceki isme uyum göstermesidir(İbn Hişâm, 1991b:377; ts.a:307).

Muzafun ileyh camit isim veya cemi yerine kullanılan müfret isim olduğunda da İsm-i tafdil nekra olarak gelebilir.

Örnek:

"إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْفُجُودِ أَوْلَ مَرَّةٍ" "Çünkü siz birinci defa da (Tebük seferinde) yerinizde kalmaya razı oldunuz." (Tevbe 9:83)

" مرة " camit isim olarak " المرات " yerine kullanılmıştır(Zemahşerî, ts.:II,206).

Örnek:

" وَلَا تَكُونُوا أَوْلَ كَافِرٍ بِهَيْدٍ " "Sakin onu inkâr edenlerin ilki olmayın!" (Bakara 1:41) Ayette geçen " كافر " kafir kelimesi müfret olarak gelmiş olsa da cemi manasına kullanılmıştır(Ukberî, ts.:I, 34).

İkincisi: İsm-i tafdilin marife isme muzaf olması halidir.

Dil bilimciler bunun iki durumda olabileceğini belirtmişlerdir.

1. İsm-i tafdilin izafet terkibi içinde olmadan ve lâm-ı tarifsiz(nekra) olarak geldiği hale benzer şekilde müfret ve müzekker gelmesi.

Örnek:

"وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِمْ" "Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya karşı insanların en istekli olanları olduklarını görürsün." (Bakara 1:96) Ayette geçen " أَحْرَصَ " İsm-i tafdil kalıbında müfret-müzekker formudur. Kendisinden önce gelen zamire uyum göstermemiştir. Zira kendisinden önce gelen zamir çoğul zamiridir. Eğer uyum gösterseydi " أَحْرَصَ " yerine " أَحْرَصَ " şeklinde gelmesi gerekirdi.

2. Kendisinden önce gelen isme uyum göstererek gelmesi(İbn Hişâm, 1991b:417) ki, bunun Kur'ân-ı Kerim' de tek örneği şu Ayet-i Kerimedir.

" وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا " "Böylece biz, her bir yerleşim merkezinde- orada bozgunculuk yapmaları için- günahkârlarını en ileri gelenleri yaptık."(Enam 6:123) Buradaki "أكابر" lafzı "أكبر" lafzının çoğuludur ve kendisinden önce gelen cemi isme uyum göstermiştir(Ukberî, ts.:I,260).

Bu konu Dil bilimciler arasında tartışmalıdır. İsm-i tafdilin kendisinden önce gelen isme uyum göstermemesi gerektiğini belirten bazı dil bilimciler bu çeşit İsm-i tafdil kalıplarının aslında İsm-i tafdil manası taşımadığını, ism-i fâil veya sıfat-ı müşebbehe olduğunu ifade etmişlerdir(Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2326). Bazıları ise İsm-i tafdil olarak değerlendirmişlerdir(Müberred, 1994:III,247). Her iki görüşü destekleyecek şekilde kanıtların bulunduğunu söyleyen İbn Mâlik, marife isme muzaf olan İsm-i tafdil kalıbının kendisinden önce gelen isme uyum göstermeyip müfret, müzekker gelmesinin daha yaygın olduğunu ifade etmektedir(İbn Mâlik, 1968:134).

İsm-i tafdil'in marife isme muzaf olduğunda hem müfret-müzekker hem de kendisinden önceki isme adette ve cinsiyette tabi olarak gelebileceğine dair en iyi örnek şu Hadis-i Şeriftir.

ألا أخبركم بأحبكم إليّ وأقربكم مني منازل يوم القيامة أحاسنكم أخلاقاً

Hadis-i Şerifte geçen "أحب" ve "أقرب" İsm-i tafdilleri müfret-müzekker iken, aynı koşullarda "أحسن" İsm-i tafdili "أحسن" formunda cemi olarak kullanılmıştır(Elbânî, 1995:II,417-418).

2.2. "خير" ve "شر" Lafızları İle Yapılan İsm-i Tafdiller

Arapçada İsm-i tafdil kelimeye üstünlük ve fazlalık anlamı kazandırmak için fiilin "أفعل" kalıbına sokulmasıdır. Ancak Araplar aynı maksada yönelik farklı lafızlar da kullanmışlardır. Bu lafızlar başlarındaki hemzeleri hafzedilen "خير" ve "شر" kelimeleridir. Bunlar genel kurala aykırı olarak İsm-i tafdil anlamında kullanılırlar.(İbn Mâlik, 1968:133)

Asılları "أشهر" dir. "أشهر" kelimesinin sonundaki iki "ر" harfi; "Arapçada bir kelimeye iki aynı harf bir arada ayrı ayrı telaffuz edilmez", kuralı gereği şedde ile birleştirilmiştir(İbnu'l-Enbârî, ts.:II,491).

Dil bilimciler "خير" ve "شر" kelimelerinin başındaki hemzenin düşürülmesini iki temel nedene bağlar. Bunların birincisi kesreti istimal, ikincisi ise fiil kalıbı olmasıdır(İbnu'l-Enbârî, ts.:II,491; Ezherî, ts.:II;101).

Kur'ân-ı Kerim'de "خير" ve "شر" lafızları İsm-i tafdil olarak birçok ayette geçmektedir.

Örnek:

" فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا " "Mevki ve makamı daha kötü ve askeri daha zayıf olanın kim olduğunu bilecekler."(Meryem 19:75)

" أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا " " O gün, cennetliklerin kalacakları yer çok huzurlu ve dinlenecekleri yer pek güzeldir."(Furkân 25:24)

"خير" ve "شر" lafızları ile yapılan İsm-i tafdillerin başına "أفعل" kalıbında görüldüğü gibi lââm-ı tarif gelmez. "الأفضل" ve "الأجمل" denilebildiği halde "الأخیر" ve "الأشیر" denilemez. Aynı şekilde bu kelimelerin lââm-ı tarifli müennesleri, tesniye ve cemileri de yapılmaz (Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2320). Bu kelimeler bazen İsm-i tafdil manasında olmadan sadece isim olarak geldiği gibi hemzeleri de hafzedilmeden gelebilir. Bu durumda lââm-ı tarif de alırlar.

Örnek:

"أَلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ" "*Vahiy, aramızda Ona mı verildi? Hayır O, çok yalancı ve çok kötü biridir (dediler.)*" (Kamer 54:25) "ش" (Şin) harfi esre okunduğu gibi ötre de okunabilir. "أشیر" lafzının şaz olarak (şin) harfi fethalı (râ) harfi şeddeli okunmuştur. Bu durumda "أشِرٌّ" kelimesi "أفعل" kalıbından türemiş İsm-i tafdil olur. Fazla yaygın olmayan bir kullanımdır (Ukberî, ts.:II,250; Zemaşerî, 2006:IV,329; İbn Âdil, 1998:XVIII, 262-263).

"سَيَجْلُمُونَ غَدًا مِنَ الْكَذَّابِ الْأَشِرِّ" "*Yarin onlar, çok yalancı ve çok kötünün kim olduğunu bileceklerdir.*" (Kamer 54:26)

2.3. İsm-i Tafdilin Gayr-i Munsarif Oluşu

Arapça da bazı lafızlar asıl fonksiyonu dışına çıkarak farklı anlamlar kazanmışlardır. Bu durum onların gayr-ı munsarif olmalarının asıl nedenini teşkil eder. Bu lafızlardan biri de İsm-i tafdil vezni olan "أفعل" kalıbıdır. Bu kalıbın gayr-i munsarif olma nedeni olarak sıfat anlamı taşıması, fiil kalıbına benzemesi ve sonuna müenneslik tâ (ة) 'sı kabul etmemesi gösterilir. Bu kalıpta gelen sıfatın sıfatı olduğu nesnenin devamlı ve asli bir unsur olması şarttır. Eğer "أفعل" kalıbındaki lafız geçici bir durumu veya bir teşbihi ifade ediyorsa sonuna müenneslik tâ (ة)'sı kabul eder ve gayr-i munsarif olmaz, munsarif olur. Dul adam (رجلٌ أرملة), dul kadın (امرأةٌ أرملة), korkak, zayıf adam (رجلٌ أرنب) örneklerinde olduğu gibi. (Sibeveyh, ts.:III,193; İbn Hişâm, 1991b:453; Suyûtî, ts.: II,166).

Gayr-i munsarif olan "أفعل" lafzı; sıfat olarak kullanıldığında, müennesi "فَعْلَاء" vezninde gelir ("أبيض" lafzının müennesinin "بَيْضَاء" vezninde geldiği gibi), İsm-i tafdil manasında kullanıldığında da ise müennesi "فَعْلَى" vezninde gelir ("أفضل" lafzının müennesinin "فُضْلَى" vezninde geldiği gibi). (İbn Hişâm, ts.:60).

Bu kalıp alem olarak da kullanılır. Bu durumda hem alem oluşu hem de fiil vezninde bulunuşu gayr-i munsarif olmasını gerektirir.

Örnek:

"وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ" "*Benden sonra gelecek Ahmet adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak (geldim.)*" (Saf 61:6)

Ayette geçen "أحمد" lafzı "أفعل" vezninde alem ve gayr-ı munsariftir.

Kur'an-ı Kerim'de sıfat manasında gayr-i munsarif olan İsm-i tafdil kalıpları da bulunmaktadır.

Örnek:

"فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ" "*(Tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde (kaza etsin.)*" (Bakara 1:185)

Bu Ayetteki "أخر" kelimesi "أفعل" kalıbının türetilmiştir. "أخرى" 'nın çoğuludur. O da "أخر" kelimesinin müennesidir (İbn Hişâm, 1991b:452; İbn Yaîş, ts.:VI, 99).

Dil bilimcilerin bir kısmı (Küfe Ekolü), "أفعل" kalıbının gayr-i munsarif oluşunu "من" harf-i ceri ile kullanılma zorunluluğuna bağlamışlardır. Onlar, "أفعل" kalıbını, bu kullanımda izafet terkibi içerisinde muzaf kabul ettiklerinden "*Muzaf isimler tenvin almaz*" görüşünü benimserler (İbnu'l-Enbârî, ts.:II,488-490).

Dil bilimcilerin diğer bir kısmı (Basra Ekolü) ise; "*İsimlerde asıl olan marife olmalarıdır. Ancak bazı isimler sonradan ortaya çıkan sebeplerden dolayı gayr-i munsarif olurlar. "أفعل" kalıbı İsm-i tafdil olarak "من" harf-i ceri ile kullanıldığında fiil kipinin yanında sıfat anlamı da taşıdığından gayr-i munsarif olmuştur,*" görüşünü ileri sürerler (İbnu'l-Enbârî, ts.:II,491).

Örnek:

"وَإِذَا حُيِّتُمْ بِحَيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا" "*Siz de ondan daha güzeli ile selamlayın.*" (Nisâ 4:86)

Ayette geçen "أحسن" kelimesi hem fiil kalıbında olması, hem de sıfat anlamı taşıması nedeniyle gayr-i munsariftir.

Özet olarak, "أفعل" kalıbındaki İsm-i tafdil'in gayr-i munsarif olma nedeni fiil kalıbı olmasıdır. Bunun delili, fiil kalıbı halinin ortadan kalkması durumunda munsarif olmasıdır. Örneğin, "خيرٌ منك", "شرٌ منك" ifadelerinde olduğu gibi. Bu ifadelerdeki İsm-i tafdiller sıfat anlamı taşımakla beraber fiil kalıbında olmadıklarından tenvin almışlardır. Buradan da, İsm-i tafdil'in gayr-i munsarif oluşunun asıl nedeninin fiil kalıbında bulunması olduğu anlaşılmaktadır (İbnu'l-Enbârî, ts.:II,491).

2.4. İsm-i Tafdilde Müzekkerlik-Müenneslik

Gayr-i munsarif olan "أفعل" lafzının sıfat olarak kullanıldığında, müennesinin "فَعْلَاءٌ" vezninde geldiğini, İsm-i tafdil manasında kullanıldığında da ise müennesinin "فُعْلَى" vezninde geldiğini daha önce ifade ettik. İsm-i tafdil, "أفعل" kalıbında lââm-ı tarifsiz olarak geldiği gibi lââm-ı tarifli olarak da gelebilir (Sibeveyh, ts.:III, 278).

Örnek:

"وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى" "*Rabbinin İsrail oğullarına verdiği en güzel söz yerine geldi.*" (Arâf 7:137)

Ayette geçen "الأحسن" lafzı "الأحسن" İsm-i tafdilinin müennesidir. "كَلِمَةٌ" lafzının sıfatı olarak gelmiştir.

İsm-i tafdil, lâm-ı tarifsiz ve izafet terkibi dışında bulunduğu müfred ve müzekker gelmesi gerekir. Eğer lafız İsm-i tafdil biçiminde olmakla birlikte üstünlük anlamı taşıyorsa, cemi de gelebilir. Cemi olarak gelebilen bir ismin müennes olarak gelmesinde de bir sakınca yoktur (İbn Hişâm, 1979c:II,498; İbn. Yaîş, ts.:VI, 103).

Örneğin, "أخرى" 'in müennesi "آخر", "دنيا" 'nın müennesi "أدنى" "أسوأ" 'in müennesi ise "سوأ" dır. İsm-i tafdil formundaki bu kelimeler üstünlük anlamı taşımadıklarında cemi gelebildikleri gibi müennes, lâm-ı tarifli ve lâm-ı tarifsiz de gelebilir.

Örnek:

"ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفَ" "Onların tanınması ve incitilmemesine en yakın olanı budur." (Ahzâp 33:59)

"مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خُرُؤًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا" "Sizden öyle davrananların cezası, dünya hayatında ancak rüsvalktır." (Bakara 2:85) Burada geçen "الدُّنْيَا" kelimesi "الأدنى" 'nın müennesidir (Ebû Hayyân Endelûsî, 1403h.b:I,282).

"فَإِنْ بَعَثَ إِحْدِيهُمَا عَلَى الْآخَرِي" "Şayet biri ötekine saldırırsa.." (Hucurât 49:9) "وَلَتَأْتِيَ طَائِفَةٌ آخَرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا" "Sonra henüz namazını kılmamış olan diğer gurup gelsin ve (seninle beraber namazlarını kılsınlar.)" (Nisâ 4:102)

"ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوَاىَ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ" "Sonunda, Allah'ın ayetlerini yalan sayarak kötülük yapanların akıbetleri en kötü akıbet oldu." (Rûm 30:10) Ayette geçen "السُّوَاىَ" kelimesi "أسوأ" İsm-i tafdil' inin müennes biçimidir ve "عَاقِبَةٌ" kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır (Zemahşerî, 2006:III,216).

2.5. İsm-i Tafdilde Müsennâlık ve Cemilik

İsm-i tafdil cümle içinde müfred geldiği gibi, müsenna ve cemi de gelebilir. İsm-i tafdil müsenna yapılırken diğer müfred isimlerde olduğu gibi raf halinde sonuna (ا ن), nasb ve cer halinde ise sonuna (ب ن) getirilmek suretiyle yapılır.

Örnek:

"أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ" "Sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun.)" (Mâide 5:106) Ayetteki "آخَرَانِ" kelimesi İsm-i tafdil kalıbında olan "الآخر" lafzının müzekker müsenna kalıbıdır.

"فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَأَخْرَانِ يَوْمَانِ مَقَامَهُمْ مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ" "Eğer şahitlerin sonradan (yalan söylemek suretiyle) bir günah işledikleri anlaşılırsa, haklarını yediklerine daha yakın (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır." (Mâide 5:107)

Aynı şekilde Ayette geçen "الأوليان" kelimesi "الأولي" İsm-i tafdil kalıbının müennes müsennâ formudur.

İsm-i tafdilün müzekker cemisinde, cemi müzekker salimde olduğu gibi sonuna raf halinde (ون), nasb ve cer halinde ise (ين) getirilir. Müennes cemi yapılırken de cemi müennes salimde olduğu gibi sonuna (ات) getirilir(Sibeveyh, 1982:III,644; İbnYâiş, ts.:V, 62; el-Müberred, 1399: II, 214; İbn Hişâm, ts.a:281)

Örnek:

" قَالُوا اتُّؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ " "Onlar şöyle dediler: Sana en düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana iman eder miyiz hiç! "

(Kehf 18:103)

" قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا " "De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?"(Şuarâ 26:111)

Ayetlerdeki İsm-i tafdiller âkil varlıklara sıfat olduklarından onlara uygun cemi kalıpları ile gelmişlerdir(el-Müberred, 1399: II, 214). " الْأَرْذَلُونَ " raf hali, " الْأَخْسَرِينَ " ise, cer halidir.

İsm-i tafdil eğer sıfat manası taşıyorsa şu beş kalıp kullanılarak çoğul yapılır. Bunlardan hangisinin kullanılacağı ise kıyasidir. Belirli bir kuralı yoktur. Bu kalıplar şunlardır: فَعَالٌ - فَعَالَانِ - فَعَالَيْنِ - فَعَالَاتٌ - فَعَالَاتُنَّ (el-Müberred, 1399: II, 214)

Örnek:

" إِنَّهَا لَأِخْدَى الْكُبْرَى " "O (cehennem), en büyük musibetlerden biridir."(Müddessir 74: 35), " وَأُخْرَ يَابِسَاتٍ " " diğerlerini de kuru (gördüm.) "(Yusuf 12: 43) " الْكُبْرَى " kelimesi " الاكبر " İsm-i tafdilinin müennesi olan " الْكُبْرَى " 'nın cemi kalıbıdır.(Zemahşerî, 2006:IV, 186). " أَخْرَى " kelimesinin cemi kalıbıdır. " وَأَكْذَلِكْ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ آكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا " "Böylece biz her bir yerleşim merkezinde, oralarda bozgunculuk yapmaları için, günahkârlarını en ileri gelenleri yaptık."(Enâm 6:123) " وَمَا تَرَىكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بُادِي " "Basit görüşle hareket eden en alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz."(Hûd 11:27)

Ayetlerde geçen " أَرَادُوا " ve " أَكْبَرُ " kelimeleri " أَرَادُوا " kelimesinin cemi kalıbı olan " فَعَالٌ " kalıbındaki müzekker çoğullarıdır. " وَمِنْ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَعَرَايِبُ سُودٌ " "Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık)." (Fâtır 35:27)

Ayette geçen " بَيْضٌ ", " حُمْرٌ ", " سُودٌ " kelimeleri " أَبْيَضٌ ", " أَحْمَرٌ ", " أَسْوَدٌ " vezninde gelen sıfatların " فَعَالٌ " veznindeki müennes çoğullarıdır. " وَعَنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ " "Yanlarında güzel bakışlarını yalnız onlara tahsis etmiş, iri gözlü esler vardır." (Sâffât 37:48)

Ayetteki " عِينٌ " kelimesi, İsm-i tafdil kalıbındaki " أَعِينٌ " kelimesinin " فَعَالٌ " kalıbındaki müennes çoğuludur.

" إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ " "Ben (rüyada) yedi zayıf ineğin yediği yedi semiz inek gördüm."(Yusuf 12:43)

Ayette geçen "عَجَافٌ" ve "سِمَانٍ" kelimeleri "أعجف" ve "أسمن" İsm-i tafdiller' inin "فَعَالٌ" kalıbında gelen müennes çoğullarıdır(Zemahşerî, 2006:II, 349).

2.6. İsm-i Tafdilde Mana Ortaklığı

İsmi-i tafdilin temel esaslarından biri de karşılaştırması yapılan nesnelere arasındaki mana ortaklığıdır. İbn Hişâm, İsm-i tafdili tanımlarken onun hakkında; "ortak nitelik bağlamında karşılaştırması yapılan varlıklar arasındaki üstünlük veya fazlalığı bildiren lafız" ifadesini kullanır(İbn Hişâm, ts.a:280).

Örneğin, "الشمس أكبر من الارض" "Güneş Dünyadan daha büyüktür." cümlesindeki "أكبر" kelimesi İsm-i tafdil olup iki nesne arasındaki ortak nitelik olan büyüklüğün Güneşte daha fazla olduğunu ifade eder. Burada büyüklük hem Dünya hem de Güneş için ortak vasıftır. İsm-i tafdil kullanılarak Güneşin büyüklükte Dünyadan daha fazla pay sahibi olduğu belirtilmek istenmiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de bazı yerlerde İsm-i tafdil, ortaklık anlamı dışında sadece fazlalığı ya da büyüklüğü ortaya koymak için de kullanılır.

Örnek:

"وهو أهون عليه" "Bu, O'nun için çok kolaydır."(Rûm 30:27)

Ayette geçen "أهون" İsm-i tafdil kalıbında olduğu halde "هين" anlamında kullanılmıştır. Çünkü Allah katında iki şey arasında zorluk/meşakkat farkı söz konusu değildir. Yani yoktan var etme anlamına gelen "الإبداء" ile yeniden yaratma anlamına gelen "الإعادة" Allah katında farklı uğraş gerektirecek şeyler değildir. Bu açıdan "أهون" lafzına İsm-i tafdil manası verilemez. Ancak insanın fiilleri açısından İsm-i tafdil olarak kabul edilebilir. Çünkü insan bir işi yaparken ikinci kez yapmayı ilk defa yapmaya göre daha kolay görür(Zemahşerî, 2006:III, 220; Ebû Hayyân Endelûsî, 1403:VII, 109).

İsm-i tafdil kullanılarak iki varlık arasında bir üstünlük karşılaştırması yapılır. Ancak bu karşılaştırma yaratıcı ile yaratılan arasında yapılıyorsa tevil edilmesi gerekir.

Örnek:

"رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ" "Rabbiniz, sizi en iyi bilendir."(İsrâ 17:54)

Mutlak bilgi Allah'a ait olan bilgidir. Onun dışındaki varlıkların bilgileri ile Allah'ın bilgisinin karşılaştırılması doğru olmaz. Bu nedenle Ayetteki İsm-i tafdil karşılaştırma anlamı dışında tevil edilmelidir.

Aralarında ortak nitelik olmadığı halde bazı İsm-i tafdil lafızları halk arasında kullanılır. Örneğin, "Bal, sirkeden daha tatlıdır.", "Yaz, kıştan daha sıcaktır." denir. Bundan maksat, balın tatlılığının sirkenin ekşiliğinden fazla olduğunu, aynı şekilde yazın sıcaklığının da kışın soğuktan fazla olduğunu belirtmektir. Bu örneklerde olduğu gibi İsm-i tafdil manada

ortaklığa değil karşılaştırılan varlıklar arasında sadece birine mahsus olan niteliğin fazlalığını göstermek için de kullanılabilir(Suyûtî, ts.:II;104; el-Ezherî, ts.:II, 102).

Örnek:

" وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ " "Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin." (Araf 7:151)

" اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ " "Allah, peygamberliği kime vereceğini daha iyi bilir."(Enâm 6:124)

Bu ayetlerde geçen İsm-i tafdil siygalarıyla bir karşılaştırma amaçlanmayıp sadece Allah'ın rahmetinin ve bilgisinin sınırsızlığı vurgulanmak istenmiştir.

Sonuç

İsm-i tafdil siygası marife-nekire, müzekker-müennes, müfret, müsennâ ve cemi formlarında Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır. Bu kullanımlarda İsm-i tafdil siygasının asıl amacı olan karşılaştırılan iki şey arasındaki üstünlük veya fazlalığı bildirmek olduğu kadar, yerine göre kelimeye sadece sıfat anlamı kazandırmak veya karşılaştırılan varlıklar arasında sadece birine mahsus olan niteliğin fazlalığını göstermek ya da bununla bir karşılaştırma yapılmayıp yalnız Allah'ın sıfatlarının sınırsızlığı anlatılmak istenmiştir.

İsm-i tafdil ilk bakışta Arapçanın basit bir sarf konusu olarak görülebilir. Ancak yaptığımız araştırma bu konunun önemli hususiyetlerinin bulunduğunu ve Kur'an-ı Kerim'de birçok ayetin bu hususiyetlere örneklik teşkil ettiğini göstermektedir. İsm-i tafdil üzerinden Arapçayı iyi kavramanın Kuran-ı Kerimi doğru anlama ve anlamlandırmada ne derecede lüzumlu olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Kuran-ı Kerim'de birçok yerde "خير" ve "شر" lafızları lâm-ı tarif almadan İsm-i tafdil olarak kullanılmıştır.¹

İsm-i tafdil kalıplarını tanımak ve cümleye kazandırdığı manayı bilmek, Kuran-ı Kerim'i anlamaya ve yorumlamaya çalışan her kişinin bigâne kalamayacağı bir husustur. Araştırmamızın Kur'an-ı Kerim'de geçen lafızlardan biri olan İsm-i tafdilin bu bağlamda daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığını görmek çalışmanın hedefine ulaşması için yeterli olacaktır.

¹ شَرُّ الْأَشْرِ (Kamer 54:26) سَيَعْلَمُونَ عَدَا مِنَ الْكُذَّابِ الْأَشْرِ kelimelerinin İsm-i tafdil olarak lam-ı tarif ile kullanılması ancak şiirdeki zaruret nedeniyle olur. Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud (ö.1840), 1999, Birinci Baskı, *Rûhu'l-Meâni Fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'il-Mesâni*, Dâr-u İhyâi't-Turâsil-Arabî, XXVII,125, Beyrut

Kaynakça

Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmud. 1999. Birinci Baskı, *Rûhu'l-Meânî Fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'il-Mesânî*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, (Tahkîk:Muhammed Ahmed El-Emed-Ömer Abdüs-Selâm) XXX, Beyrut.

Diyanet İşleri Başkanlığı. 2015. Dördüncü Baskı, *Kur'an Yolu Meâli*, Ankara.

Ebû Abdillâh, Bedruddîn Muhammed(İbn. Nazım). 1998. *Şerh-u Elfiyeti İbn Mâlik*, (Tahkîk:Abdulhamid Muhammed Abdulhamid) Dâru'l-Cil, Beyrut.

Ebû Hayyân Endelûsî, Muhammed b. Yusuf el-Girnâfî. 1998. *İrtişâfu'd-Darb Min Lisâni'l-Arab*(Tahkîk:Dr. Recep Osman Muhammed), Mektebetu'l-Kahire; 1403h. *el-Bahrul-Muhit*, Dâru'l-Fikr

Elbânî, Muhammed Nasuriddin. 1995. *Sissilet-u Ehâdisi's-Sahîha*, Mektebetu'l-Meârif, I-VI, Riyâd.

Ermîş, H. ve Özcan, H.K. 2016. "*İsm-i Tafdil'in Kur'an-ı Kerim'de Kullanım Sıklığı*", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(1):165-180.

Ezherî, Hâlid,ts., *Şerhu't-Tâsrih Ale't-Tavdîh Alâ Elfiyet-i İbn. Mâlik*, Dâru İhyâ-i Kutubi'l-Arabiyye.

İbn Âdil, Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Adil el-Dîmeşkî. 1998. Birinci Baskı, *el-Lübâb Fî Ulûmi'l-Kitâb*(Tefsir-u İbn Adil), I-XX, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Akîl, Abdullah b. Abdurrahman. 1980. *Şerh-u İbn Akil Ala Elfiyeti İbn. Mâlik* (Tahkîk:Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Dâru't-Turâs, Kahire.

İbnu'l-Enbârî, Kemâluddîn Ebu'l-Berekât Abdurrahman Muhammed b. Ubeydullah. 2002. Birinci Baskı, *el-İnsâf Fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire.

İbnu'l-Ferhân, Kemaluddîn Ebî Sa'd, Ali b. Mesud. 1987. *el-Mustevfâ Fî'n-Nahv*, (Tahkîk: Muhammed Bedevî el-Mahtûn), Kahire.

İbnu'l-Hâcib, Cemaluddin Ebû Amr Osman b. Ömer, ts., *el-Kâfiye Fi'n-Nahv*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddîn El-Ensârî. 1991. *Şerh-u Şuzûru'z-Zeheb*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut; ts., *Şerh-u Katrin-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, Aslan Yayınları, İstanbul; 1979, *Muğni'l-Lebîb An Kutubi'l-Eârib*, Darü'l Fikr, Beyrut.

İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. Abdullah. 1967. *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Makâsîd* (Tahkîk: Muhammed Kamil Berakât), Dâru'l-Kutubi'l-Arabî

İbn Yaîş, Muvaffakuddîn Ali en-Nahvî, ts., *Şerhu'l-Mufassal*, Mektebetu'l-Mütenebbi, Kahire.

Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid, 1399, *el-Muktedab*, Kahire.

Râcî, el-Esmer. 1997. *el-Mucemu'l-Mufassal Fî İlmi's-Sarf*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut

Radiyyuddîn, Muhammed b. Huseyn. 1996. *Şerh-u Radiy Li Kâfiyet-i İbn. Mâlik*, Câmîat-u İmam Muhammed b. Suûd, Riyâd

Sekkâkî, Muhammed b. Ali. 1987. İkinci Baskı, *Miftâhu'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Sibeveyh, Ömer b. Osman b. Kaber. 1982. *el-Kitâb*, (Tahkik: Abdusselâm Harun), Mektebetu'l-Hancı, Kahire.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, ts., *Hemeu'l-Hevâmi Şerh-u Cemi'l-Cevâmi*, Dâru'l-Marife, Beyrut.

Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. Huseyn. 1398. *İmlâ Mâ Menne Bihî'r-Rahmân Fî Vucûhi'l-İrâb ve'l-Kıraât*(et-Tibyân Fî İrâbi'l-Kur'ân), Mektebetü'l-Halebî, Mısır.

Yusuf, Hasan Ömer. 1398. *Şerhu'r-Radiy Ale'l-Kâfiye*, Camiat-u Garyunus.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. 2006. Birinci Baskı, *Tefsiru'l-Keşşâf*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut.